

Buzdağının Altı

Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Çocukları

Koronavirüs Salgınının

Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri,

Aileleri ve Çocuk İşçiliği Üzerine Etkileri Araştırması

Yönetici Özeti

BUZDAĞININ ALTI

MEVSİMLİK GEZİCİ TARIM İŞÇİLERİ VE ÇOCUKLARI

Koronavirüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Aileleri ve Çocuk İşçiliği Üzerine Etkileri

Hazırlayanlar

Besim Can Zırh
Nevin Küçük
Nilay Keskin Samancı
Özgür Çetinkaya
Umut Kuruözüm

Saha Ekibi ve Veri Girişi

Yeliz Pala [Ekip Lideri]
Derya Uysal
Gözde Polatkal
Eyüp Göreke
Hazan Öcal
İhsan İznebioğlu
İlke Öztürk
Irmak Kocabay
Nalan Yıldız
Deniz Nur

Katkı Verenler

Buse Ceren Otaç
Cemre Yaşkeçeli
Ertan Karabıyık
Hazan Öcal
Özlem Zehir

Bu yayın UNICEF'in teknik ve finansal desteği ile hazırlanmıştır. İçeriği tamamen Kalkınma Atölyesi'nin sorumluluğundadır; ifadeler Kalkınma Atölyesi'nin kendi görüşleri olup UNICEF'in politikalarını veya görüşlerini yansıtmamaktadır.

Bilim, Kültür, Eğitim, Araştırma, Uygulama, Üretim ve İşletme Kooperatif
Çankaya Mah. Üsküp Cad. No: 16/14 Çankaya - Ankara
+90 (553) 211 38 97

Buzdağının Altı

Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Çocukları

Koronavirüs Salgınının

Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri,

Aileleri ve Çocuk İşçiliği Üzerine Etkileri Araştırması

Yönetici Özeti

GİRİŞ

“Buzdağının Altında: Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Çocukları”, Koronavirüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri, Aileleri ve Çocuk İşçiliği Üzerine Etkileri Araştırma Raporu’nun” (2021) temel bulgularına ilişkin bir özettir. 2020 yılının başlarında koronavirüs salgınının Türkiye geneline yayılmasının ardından mevsimlik gezici tarım işçilerinin hareketliliğini ve koronavirüsün yavaşlamasını sağlamak için çeşitli önlemler alınmıştır. Bu önlemler arasında, kamu kuruluşları ve belediyeler ile çeşitli ulusal ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının (STK’lar) mevsimlik gezici tarım işçilerinin yaşadığı geçici çadır yerleşimlerinde sağlanan çeşitli destekler de yer almıştır. Araştırmamıza göre, ankete katılanların yüzde 69’u (219 haneden 152’si) koronavirüs salgını sırasında sunulan çeşitli desteklerden yararlandığını belirtse de Mart 2020’den araştırmanın gerçekleştiği Eylül 2020’ye kadar olan sürede, bu katılımcıların yüzde 95’i salgın süresince yalnızca ‘bir kez’ hizmet aldıklarını belirtmiştir. Bir kez sağlanan bu destekler arasında maske (yüzde 42,5), eldiven (yüzde 25), el dezenfektanı (yüzde 12,5) ve su ve sabun (yüzde 10) ön planda yer almaktadır.

Daha geniş çaplı olan çalışmanın da ortaya koyduğu üzere, yeterli ve sürekli destek eksikliği ve sınırlı sosyal koruma mekanizmaları mevsimlik gezici tarım işçilerini ve çocuklarını salgının yoğun yaşandığı zaman diliminde olumsuz etkilemiştir. Çocuk işçiliğinin artmasına neden olmuştur¹. Daha kapsamlı araştırma raporuna dair bu özet, koronavirüs salgınının bu hassas grup üzerindeki ekonomik, sosyal ve psiko-sosyal olumsuz etkilerinin altını çizmekte ve gelecekte tarım işçileri ve çocuklarının maruz kaldıkları olumsuzlukları azaltmaya yönelik politika önerilerine yer vermektedir.

¹ United Nations Children’s Fund (UNICEF) and International Labour Organization (ILO) (2020), COVID-19 and Child Labour: A time of crisis, a time to act. <https://data.unicef.org/resources/covid-19-and-child-labour-a-time-of-crisis-a-time-to-act/>

Koronavirüs salgını altında mevsimlik gezici tarım işçiliği koşullarına genel bir bakış

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin ve çocuklarının yaşam ve çalışma koşulları, Türkiye için uzun süredir devam eden bir sorundur. Mart 2020’de koronavirüs salgınının ortaya çıkmasıyla birlikte, diğer birçok ülke gibi Türkiye’de koronavirüs salgınının yayılımını yavaşlatmak ve gerekli gıda maddeleri temini için için tarımsal tedarik zincirini korumak amacıyla çeşitli adımlar atılmıştır. Salgın döneminin Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçileri ve çocukları üzerindeki etkileri iki yönlü olmuştur. Birincisi, tedarik zincirini üretim, işleme-sevkiyat ve gıda güvenliği açısından korumak için mevsimlik gezici tarım işçileri, sosyal mesafe uygulamalarına ve ‘evde kal’ çağrılarına rağmen çalışmaya devam etmişlerdir. Hem Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)² hem de Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO)³ tarafından en savunmasız işgücü olarak tanımlanan mevsimlik tarım işçileri çoğu durumda koronavirüsün yayılmasına karşı getirilen kısıtlamaların dışında tutulmuşlardır. Sonuç olarak, sağlanan sosyal ve ekonomik desteklerden büyük ölçüde yararlanamamışlardır. İkincisi, koronavirüs salgınına yavaşlatmak için okulların geçici olarak kapatılarak yüz yüze eğitime ara verilmesi, mevsimlik gezici tarım işçilerinin çocuklarını diğer çocuklardan daha fazla etkilemiştir. Çünkü mevsimlik gezici tarım işçilerinin çocukları evlerinden uzaktan eğitime katılmak için gereken altyapı ve ekonomik olanaklardan yoksundur.

Çok hızlı bir şekilde, koronavirüsün yayılmasını yavaşlatmaya yönelik alınan önlemlerin mevsimlik gezici tarım işçileri, aileleri ve çocukları üzerinde iki ana etkisinden bahsedilebilir. Salgının mevsimlik gezici tarım işçileri üzerindeki etkilerinden biri ekonomiktir. İşçiler giderlerinde artış ve gelirlerinde düşüş yaşamışlardır. Öte yandan, bu ekonomik etkiler, çocuklarının eğitime erişiminin kısıtlı olmasıyla birleştiğinde, daha fazla çocuğun ya maddi ihtiyaç nedeniyle ya da yüz yüze eğitime ara verilmesi nedeniyle çocuk işçiliğine katılmasına neden olmuştur. Ayrıca, bu iki ana etki, koronavirüse yakalanma ve yayılma korkusu ve mevsimlik gezici tarım işçilerinin, ailelerinin ve çocuklarının geçici konaklama alanlarındaki kötü yaşam ve hijyen koşullarının bir araya gelmesi, mevsimlik gezici tarım işçilerinin kendilerinde ve ailelerinde stres ve kaygıyı arttırarak ek psikolojik sorunlara yol açmıştır.

Her halükârda, koronavirüs salgını esnasındaki koşullar ve özellikle savunmasız olan bu grup üzerindeki potansiyel orta ve uzun vadeli olumsuz etkiler nedeniyle, işçiler, hanehalkı ve bu korunmasız topluluk üzerinde yeni ortaya çıkan yoksulluk çeşitliliğinin ve risk faktörlerinin birbirleriyle nasıl örtüştüğünü belirlemek önemlidir.

² FAO (2020), Social protection and COVID-19 response in rural areas. <https://www.fao.org/documents/card/fr/c/ca8561en/>

³ ILO (2020), ILO Sectoral Brief: COVID-19 and the impact on agriculture and food security https://www.ilo.org/sector/Resources/publications/WCMS_742023/lang--en/index.htm

Genel çalışma koşulları, katılımcılar ve çalışmanın aktörleri

Kalkınma Atölyesi Kooperatifi'nin konu ile ilgili çalışmaları ve bu alana dair bilgilere dayanarak, gerçek sayısı bilinmemekle birlikte, günümüz Türkiye'sinde her yıl yaklaşık yarım milyon kişinin evlerinden uzak yollarda olduğu ve emek yoğun tarımsal üretime emek gücü olarak katıldığı tahmin edilmektedir.⁴ Çoğu durumda, mevsimlik tarım göçü, ailenin tarla veya bahçelerde çalışabilecek durumda olan tüm üyelerini kapsar. Ayrıca, yıl içinde altı ila sekiz ay çalışabilen bu hanelerdeki belirli bir yaşın üzerindeki çocuklar, hane gelirini en üst düzeye çıkarmak için mevsimlik tarım işçiliği sektörünün bir parçası haline gelmektedir. Bu nedenle, çocukların mevsimlik tarımsal üretime çocuk işçi olarak aktif katkısı nispeten yaygındır ve koronavirüs salgınının sebep olduğu ekonomik ve toplumsal koşullar nedeniyle bu noktada büyük bir artış riski söz konusudur.

Genel olarak baktığımızda, Türkiye'de tarımsal üretimde üç tip işçilik söz konusudur;

- Kendi işinde çalışan ücretsiz aile işçileri
- Mahalli tarım işçileri
- Mevsimlik gezici tarım işçileri.

Ücretsiz aile işçisi, kendi tarla veya bahçesinde ailesine ait arazilerde tarımsal üretime katılan aile üyelerinden oluşmaktadır. Mahalli tarım işçisi, daha çok kendi yaşadığı yörede bitkisel üretim, hayvancılık, arıcılık, orman ve balıkçılık üretim süreçlerine gelir elde etme amacıyla bir gün dahi olsa katılan, fakat sürekli olarak bu işi yapmayan kişileri tanımlamak için kullanılır. Mahalli tarım işçisi sabah evinden çıkıp işini tamamladıktan sonra akşam tekrar sürekli yaşadığı evine dönen kişidir. Mevsimlik gezici tarım işçisi ise, bu alanlarda benzer işleri yapmak için ikamet ettiği yerden ayrılarak başka bir yerleşim yerine giden işçileri tanımlamak için kullanılır. Bu çalışma mevsimlik gezici tarım işçileri, aileleri ve çocuklarına odaklanmaktadır.

Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işçiliği temelde üç aktör tarafından şekillendirilmektedir; işverenler (tarla/bahçe sahipleri, tüccarlar, firmalar/şirketler, büyük ölçekli gıda ve tohum firmaları), tarımda iş ve işçi bulma aracıları ve tarım işçileri. Tarım aracıları, genellikle elci veya dayıbaşı olarak bilinen, mevsimlik tarımsal işgücünü organize eden, işgücü arz ve talebini bir araya getiren gerçek kişilerdir. Tarım aracılarının çalışma ilişkileri 2010 yılında yayınlanan 'Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği'ne göre belirlenmiştir ve aracılık yapabilmeleri için bir aracı belgesine ihtiyaçları bulunmaktadır.⁵ Ancak birçok tarım aracısının halen belgesiz olarak çalıştığı bilinen bir gerçektir. 2003 yılında 'tarım' bir iş kolu olarak ilk defa

⁴ Kalkınma Atölyesi Kooperatifi (2020), Virüs mü Yoksulluk mu? Korona Virüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Onların Çocukları ile Bitkisel Üretime Olası Etkisi, <https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Cocuk-Haklari/Raporlar/VIRUS-MU-YOKSULLUK-MU.pdf>

⁵ T.C. Resmi Gazete. Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği. Tarih: 27.5.2010. Sayı: 27593, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100527-4.htm>

İş Kanunu kapsamına alınmış olsa bile, kanun 51 ve daha fazla işçi çalıştıran tarımsal işletmeleri kapsadığı için tarım işçilerinin çok büyük bir kısmı fiilen bu kanunun kapsamı dışı kalmaktadır.⁶ Bu haliyle mevsimlik tarım işçilerinin neredeyse tamamı kayıt dışı ve güvensiz çalışmaktadırlar.

Mevsimlik gezici tarım işçisi haneler ve çalışma koşulları

Göç edilen illere göre konaklama koşulları farklılık gösterse de mevsimlik gezici tarım işçileri genellikle kendi imkanlarıyla kurdukları geçici çadır yerleşim alanlarında konaklamaktadırlar. Bunun için özellikle çalışılacak tarlaya, bahçeye yakın boş araziler tercih edilmektedir. Bununla birlikte ana yol ve sulama kanalı kenarları da bu tür geçici çadır yerleşimleri için bir alan olarak değerlendirilmektedir. Bu tür alanlar mevsimlik gezici tarım işçileri, özellikle de çocuklar için yaşam kaybı başta olmak üzere çeşitli riskler içermektedir.

Genel itibarıyla mevsimlik gezici tarım işçilerinin konakladığı alanlar insani koşullardan uzaktır ve çeşitli sosyal ve sağlık problemlerini beraberinde getirmektedir. Elektrik kullanımı sınırlı, temiz suya erişim problemli ve güvenlik açısından aydınlatma ise yetersizdir. Tuvalet ve banyo ihtiyacı yine işçilerin kurduğu derme çatma yapılarla karşılanmaktadır. Bu alanda yapılan birçok araştırma çöplerin nadir toplandığını, çevre sağlığı ilaçlamasının yapılmadığını, yeterli ve etkin atık su sisteminin bulunmadığını, bulaşıcı ve salgın hastalık riskinin yüksek olduğunu ve hem işçiler hem de genel halk sağlığının risk altında bulunduğunu göstermektedir.⁷ Ayrıca işçiler, yapılacak iş varsa ve hava koşulları uygunsa haftada yedi gün günde ortalama 10-11 saat çalışmaktadır. İşin niteliğine uygun iş sağlığı ve güvenliği önlemleri alınmamaktadır.

Koronavirüs salgınının başladığı Mart 2020'den çalışmanın yapıldığı Eylül 2020'ye kadar, bazı işçiler kamu kurumlarının tahsis ettiği sınırlı sayıda geçici barınma alanlarını kullanmışlardır. Ancak bu alanların ve bu alanlarda konaklayan işçilerin sayısı sınırlıdır. Bu nedenle çoğu mevsimlik gezici tarım işçisi ve aileleri, kendi imkânları ile oluşturdukları geçici çadır yerleşimlerinde konaklamaya devam etmiştir. Ayrıca, çadır yerleşimleri 'geçici' olarak etiketlenirken, tüm yıl boyunca kaç işçinin ve ailesinin çadır alanlarında hayatlarını idame ettirdikleri bilinmemektedir. Genel olarak, yaşam ve çalışma ortamı insan ve insan onuruna yakışan koşullardan uzaktır.

⁶ T.C. Resmi Gazete. Tarımda İş Aracılığı Yönetmeliği. Tarih: 27.5.2010. Sayı: 27593, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/05/20100527-4.htm>

⁷ Kalkınma Atölyesi Kooperatifi (2018), Yoksulun Umudu Çocuk: Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili ve Çocuk İşçiliği Araştırması. <https://www.ka.org.tr/dosyalar/file/Yayinlar/Cocuk-Haklari/Raporlar/YOKSULUN-UMUDU-COCUK.pdf>

Türkiye’de çocuk işçiliğinin genel durumu

Türkiye’de çocuk işçiliğine ilişkin resmi rakamlar, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından 1994’ten bu yana düzenli olarak yayınlanmaktadır. 1994, 2006, 2012 ve 2019’da gerçekleştirilen dört çocuk işçiliği araştırması, Türkiye’deki çocuk işçiliğinin durumunu anlamak açısından önemlidir.⁸ Son üç araştırma, 2006’da 890.000 olan çocuk işçi sayısının 2012’de 893.000’e yükselmiştir. 31 Mart 2020 tarihinde yayınlanan 2019 Çocuk İşgücü Anketi sonuçları bu sayının 720.000’e düştüğünü gösteriyor. Bir yandan tarım ve sanayi sektörlerinde çocuk işçiliğinin payı azılırken, diğer yandan, hizmet sektöründe daha yoğun olarak ‘ücretli veya yevmiyeli’ olarak istihdam edildikleri görülmektedir.

2019 araştırması, 5-17 yaşları arasında 720.000 çalışan çocuk olduğunu ve bunların yüzde 79,7’sinin 15-17 yaş, yüzde 15,9’unun 12-14 yaş ve yüzde 4,4’ünün 5-11 yaş arasında olduğunu ortaya koymaktadır. Bu rakama uluslararası koruma, geçici koruma altında olanlar ve koruma başvuru sahibi Suriyeli ve diğer milletlerden çocuk işçiler dâhil değildir.⁹

2006 yılında yüzde 36,6 olan tarım sektöründeki çocuk işçi oranının 2012’de yüzde 44,8’e yükselmesi ve 2019’da yüzde 30,8’e düşmesi, Türkiye’ye gelen Suriyeli mültecilerin çocuk işçiliği üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir.¹⁰ Çalışan çocukların yüzde 64,1’i 5-14 yaş aralığında olup tarım sektöründe çalışmaktadır. Çocukların çalıştırılma nedenleri ise şu şekilde sıralanmıştır: (1) “hanehalkının ekonomik faaliyetine yardımcı olmak” (yüzde 35,9), (2) “iş öğrenmek, meslek sahibi olmak” (yüzde 34,4), (3) “Hane gelirine katkıda bulunmak” (yüzde 23,2) ve (4) “Kendi ihtiyaçlarını karşılamak” (yüzde 6,4).

Çocuk işçiliği mevsimlik gezici tarım işçiliği çerçevesinde en yakıcı sorunlardan birisidir. Mevsimlik gezici tarım göçü kapsamında çalışan çocukların eğitim hakkı ihlali yaşanmasından, göç sürecinde korunmasız ortamlarda bulunmalarından dolayı tarımsal üretimdeki bu çocuk işçiliği Türkiye Cumhuriyeti tarafından ‘*en kötü biçimdeki çocuk işçiliği*’ biçimlerinden biri olarak tanımlanmıştır.¹¹ Bu alanda asgari çalışma yaşı 18 olarak belirlenmiştir. Ancak

8 TÜİK Çocuk İşgücü Anket 2012 (Nisan 2013). <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Cocuk-Is-gucu-Anketi-Sonuclari-2012-13659>

9 2011 yılından bu yana, çoğu kadın ve çocuk olan çok sayıda Suriyeli mülteci Türkiye’ye göç etmiştir. Geçici Koruma Statüsü alan bu mültecilerin çocukları da sadece tarımda değil, imalat ve hizmet sektörlerinde de çocuk işçiliği riskiyle karşı karşıya. Ayrıntılı bilgi için Kalkınma Atölyesi Kooperatifi tarafından 2019 yılında yayınlanan Ayakkabı ve Mobilya İmalatında Çocuk İşçiliğinin Hızlı Değerlendirme Raporlarına bakınız (Kalkınma Atölyesi Kooperatifi (2019a ve 2019b). Ayrıca Kalkınma Atölyesi Kooperatifi tarafından 2019 yılında yayınlanan “Yoksulluk, Göç ve Çocuk İşçiliği Mevsimlik Tarım İşçisi Hanelerin Sosyo-Ekonomik Profili” raporunda mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışan Suriyeli çocuk işçilerden bahsedilmektedir. (Kalkınma Atölyesi Kooperatifi, 2019).

10 Yalçın, S. (2016), Syrian Child Workers in Turkey, Turkish Policy Quarterly, C.15, No.3; Harunoğulları, M. (2016), Suriyeli Sığınmacı Çocuk İşçiler ve Sorunları: Kilis Örneği, Göç Dergisi, C.3, No.1, sayfa 29-63.

11 Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2017), Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı. https://www.csgb.gov.tr/media/1322/cocukisciligimucadele_2017_2023_tr.pdf

emek yoğun tarımsal üretimde çocuk emeğinin boyutları hanelerin yoksulluğuna paralel olarak giderek artmaktadır.

Bu nedenle, tarımsal üretime bağlı mevsimlik göçün beraberinde getirdiği ekonomik koşullar ve istikrarsız hane yapısı, okula kaydolmayı başaran çocuklar için sosyal sorunlara yol açmakta ve bu çocukların okula devam etme şanslarını azaltmaktadır. Özellikle hanelerde eğitimle entegrasyonun tam olarak sağlanamaması ve hanelerin yaşadığı ekonomik sıkıntılar bu hanelerdeki çocukların tarla ve bahçelerde çalışmasının önünü açmaktadır. Böylesi bir işçilik çocukları eğitim hayatından kopardığı gibi ağır işler ve uzun çalışma saatleri fiziksel olarak da bu çocukların sağlıklı bir şekilde gelişmelerini de engellemektedir. Geçici koruma statüsündeki Suriyeli hanelerin entegrasyonu daha kötü durumda olduğu için mevsimlik tarım işi ile uğraşan Suriyelilerinde de aynı kırılگانlıklarla karşı karşıya olduğu değerlendirilebilir.

Koronavirüs salgını sürecinde çocuk işçiliğine dair kaygılar

Birleşmiş Milletler küresel ölçekte 160 milyon çocuğun çocuk işçiliğine maruz kaldığını bildirmektedir. Kısıtlayıcı önlemler olmadan, küresel koronavirüs salgını nedeniyle 2020 yılında 160 milyon olan çocuk işçi sayısının 2022 yılı sonunda 168,9 milyona yükselebileceği hesaplanmaktadır. Ayrıca BM Çocuklara Yardım Fonu (UNICEF) ve ILO'nun ortak yaptıkları bir açıklama son yirmi yıldır dünyada çocuk işçiliğini önlemek konusunda elde edilen kazanımların koronavirüs salgını döneminde önemli bir tehditle karşı karşıya kaldığına vurgu yapmaktadır.¹² Daha da çarpıcı olan, UNICEF-ILO küresel istatistikler raporunda, çocuk işçi olmak zorunda kalan bu çocuklarının çoğunun tarımsal üretimde çalıştığını gösteriyor.¹³

World Vision ise koronavirüs salgınının çocuklar üzerinde bırakacağı etkinin zaman içerisinde açığa çıkacağını belirttiği raporunda dünyada 85 milyon çocuğun fiziksel, duygusal ve cinsel şiddete maruz kalacağını öngörmektedir. Dünyada 177 ülkenin okulları kapattığına ve bu durumun dünya öğrenci nüfusunun yüzde 73'nü (İnsan Hakları İzleme Örgütü-HRW raporuna göre 1,5 milyar çocuğu¹⁴) etkilediğine işaret eden rapor, çocukları korumak adına alınan bu kararların diğer yandan ironik olarak onları birçok riske açık hale getirdiğini söylemektedir.¹⁵ Özellikle Dünya Bankası tarafından koronavirüs salgınının neden olduğu ekonomik kriz ve gerilemenin 2021 yılı sonuna kadar yaklaşık 150 milyon insanı mutlak yok-

¹² UNICEF and ILO (2020), COVID-19 and Child Labour: A time of crisis, a time to act. <https://data.unicef.org/resources/covid-19-and-child-labour-a-time-of-crisis-a-time-to-act/>

¹³ UNICEF. "Child labour rises to 160 million – first increase in two decades". 9 June 2021. <https://www.unicef.org/press-releases/child-labour-rises-160-million-first-increase-two-decades>

¹⁴ HRW. "Why Covid-19 Choices Are Critical for Children". 24 April 2020. <https://www.hrw.org/news/2020/04/24/why-covid-19-choices-are-critical-children>

¹⁵ World Vision. (2020), Covid-19 Aftershocks: A Perfect Storm: Millions More Children at Risk of Violence under Lockdown and into the 'New Normal' https://www.wvi.org/sites/default/files/2020-05/Aftershocks%20FINAL%20VERSION_0.pdf

sulluk sınırında yaşamaya mecbur bırakacağı tahmini dikkate alındığında, ILO ve UNICEF gibi kuruluşların çocuk işçiliği konusundaki uyarıları daha da anlam kazanmaktadır.¹⁶

Araştırma

Bu çalışma, koronavirüs salgınının mevsimlik gezici tarım işçileri ve çocuklarının yaşamlarını sosyal (sosyal hayata erişim, korunma, destek ve hizmetlere erişim), ekonomik (gelir istikrarsızlığı ve hane borcu), eğitim (çocukların eğitime erişimi ve devamı) ve psiko-sosyal (stres ve kaygı) açıdan nasıl ve ne ölçüde etkilediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Çalışma, Türkiye’de mevsimlik tarım sektöründe önemli bir sorun olan çocuk işçiliğinin salgından nasıl etkilendiğini anlamaya odaklanmaktadır. Mart 2020’den itibaren Kalkınma Atölyesi hem dünyada ve hem de Türkiye’de farklı bölgelerde mevsimlik gezici tarım işçiliği konusunda yaşanan gelişmeleri ve işçi hareketliliğini takip ettiği tarama ve izleme çalışması yürütmüştür. Bu kapsamda elde edilen veriler bu çalışma için önemli girdiler oluşturmuştur.

Mevsimlik gezici tarım işçileri ve çocukları en savunmasız ve dezavantajlı topluluklardan birisidir. İş güvenliği, gıda güvenliği, hijyen, sağlık ve eğitim ile kamu hizmetlerine erişim açısından en yüksek riskleri taşımaktadırlar. COVID-19 salgını sırasında, ilişkili riskler ve sağlık endişeleri, bu savunmasız topluluk için zorlukları artırmıştır. COVID-19 salgını mevsimlik gezici tarım işçileri için çalışma, barınma ve yaşam koşullarını daha zor hale getirmiş ve çocuklarının eğitim ve sosyal koruma mekanizmalarına erişimi daha da sınırlı bir hal almıştır. Koronavirüs salgını sırasında hane halklarının giderlerindeki artış ve gelirdeki düşüşle birlikte, bu hanelerde ekonomik şok ve borçluluk yaşama olasılığı daha da artmış; böylece birçok hanenin çocukları tarımsal emek sektörünün bir parçası haline gelmiştir. Ayrıca, COVID-19 salgını nedeniyle okulların kapalı veya yüz yüze eğitimin sınırlı olması sonucunda çocuk yaşta evlilik ve çocuk işçiliği riski artmıştır. Böylece eğitime erişimi olmayan veya okulu bırakan çocuklar için çocukların geçim kapasitesi azalmaktadır.¹⁷

¹⁶ The World Bank. “COVID-19 to Add as Many as 150 Million Extreme Poor by 2021” 7 October 2020. <https://www.worldbank.org/en/news/press-release/2020/10/07/covid-19-to-add-as-many-as-150-million-extreme-poor-by-2021#:~:text=The%20COVID%2D19%20pandemic%20is>

¹⁷ UNICEF (2020), Politika Notu: COVID-19 Salgınının Çocuklar Üzerindeki Etkileri. <https://www.unicef.org/turkiye/media/9881/file/COVID-19%20D%C3%B6neminin%20%C3%87ocuklar%20%C3%9Czerindeki%20Etkilerine%20%C4%B0li%C5%9Fkin%20Politika%20Notu.pdf>

Metodoloji

Nitel ve nicel araçları birleştiren bir araştırma yöntemi kullanan bu çalışma, koronavirüs salgınının Mart 2020'den Eylül 2020'ye kadar Türkiye'de kırılgan ve dezavantajlı durumda olan Türk ve Suriyeli mevsimlik gezici tarım işçileri ve çocukları üzerindeki etkilerini Adana ve Mersin illerinde incelemektedir. Çalışma iki aşamada ilerlemiştir. İlk olarak, koronavirüs salgınının ilk günlerinde (2020 Mart ayı) Türkiye genelinde mevsimlik gezici tarım işçilerine yönelik gelişmeleri izlemek için bir iletişim platformu kurulmuştur. Masabaşı çalışması kapsamında, Mart 2020'den itibaren Türkiye'de ve dünyadaki mevsimlik gezici tarım işçiliği faaliyetlerini tarayan ve izleyen araştırmalar incelenmiş ve değerlendirilmiş, çocuk işçiliği hakkında arka plan bilgisi sağlayabilecek araştırmalara odaklanılmıştır. Ayrıca, masa başı çalışması ve iletişim platformundan elde edilen bilgiler anket ve derinlemesine görüşme gibi veri toplama araçlarının tasarımı da kullanılmıştır. İkinci olarak, saha çalışması amacıyla beş veri toplama aracı hazırlanmıştır: (a) yüz yüze anketler, (b) derinlemesine görüşmeler (test grubu), (c) derinlemesine görüşmeler (kontrol grubu), (d) odak grup toplantıları ve (e) anahtar kişi/kurum görüşmeleri.

Türkiye'de mevsimlik gezici tarım işçileri ve aile üyelerine ilişkin resmi istatistikler oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, araştırmaya dahil edilen işçi haneler ve geçici yerleşim yerleri, amaçlı örnekleme yoluyla çalışmanın bütçesi ve zaman çerçevesi dikkate alınarak belirlenmiştir. Saha çalışması kapsamında, belirtilen illerde toplam 26 geçici çadır yerleşim alanında yaşayan ve 5 ile 17 yaşları arasında çocukları olan 159 Türkiyeli ve 60 Suriyeli hane ile *yüz yüze anket uygulaması* gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte bu hanelerde anne, baba ve 14 ila 17 yaş arasındaki oğlan ve kız çocuklarıyla toplam 57 *derinlemesine görüşme* yapılmıştır. Diğer taraftan geçici çadır yerleşim yerlerinde yaşları 8 ila 17 arasında değişen toplam 20 oğlan ve kız çocuğunun katılımıyla dört *odak grup görüşmesi* gerçekleştirilmiştir. Koronavirüs salgını nedeniyle çalışmaya gitmeyen hanehalkı temsilcileri kontrol grubu olarak araştırmaya dahil edilmiştir. Bu kapsamda Şanlıurfa'nın Viranşehir ve Eyyübiye ilçelerinde ikamet eden 15 haneyi temsilen 20 kişiyle *derinlemesine görüşmeler* gerçekleştirilmiştir. Son olarak araştırma kapsamında 25 anahtar kişi ve kurum görüşmesi yapılmıştır.

Masa başı çalışmasında elde edilen bilgileri 219 hane temsilcisi ile yüz yüze yapılan anket ve bu hanelerde yaşayan 1.561 kişinin demografik verileri ile destekleyen araştırma ekibi mevsimlik gezici tarım işçileri ve çocuklarına yönelik sosyal (sosyal hayata erişim, koruma ve destek ve hizmetlere erişim), ekonomik (gelir istikrarsızlığı ve hanehalkı borcu) ve eğitim (çocukların eğitime erişimi ve devamı) riskleri belirlemişlerdir. Bununla birlikte derinlemesine görüşmelerle, koronavirüs salgınının, normal koşullarda bile stres ve endişe yaşayan kırılgan bir grup üzerindeki sosyal ve psiko-sosyal etkilerinin daha derinden anlaşılması için bir fırsat sağlamıştır. Ayrıca, odak grup çalışmaları, süregelen ve artan yoksulluk koşullarına ve çocuk işçiliğinin sürmesine sebep olan kültürel normları ve beklentileri ortaya koymaktadır. Örneğin bu görüşmelerin birisinde erkek bir katılımcı, "Ben küçük bir çocukken tar-

lada çalışıyorduk. Yıllar geçti. Şimdi çocuklarım tarlada çalışıyor.” diyerek ‘çocuk işçiliği’ni kültürel bir gelenek olarak açıklamıştır. Ayrıca bu derinlemesine görüşmelerde, ekonomik şoklara yol açan ve hane ve aile borçluluğuna katkıda bulunan ‘kan parası’ ve ‘gelinlik’ gibi diğer kültürel geleneklerin izleri de görülmüştür. Halihazırda ekonomik sıkıntı yaşayan aileler ve haneler için “kan parası”¹⁸ veya “başlık parası”¹⁹ ödemek zorunda kalmak ekonomik bir şok olarak düşünülebilir. Her iki durumda da, bir aile bu ekonomik şokları yaşarken ek borca ihtiyaç duyacaktır. Yüz yüze anketler ve derinlemesine görüşmelerin ortaya koyduğu gibi, ekonomik zorluklar koronavirüs salgını öncesinde ve sırasında da yaygındır.

Mevsimlik gezici işçilerin koronavirüs salgını önceki ve sonraki durumuyla ilgili olarak çalışmanın ana sorularına rehberlik eden birbiriyle ilişkili altı tema vardır: (1) hanelerin demografisi, (2) ekonomik ve toplumsal kaynaklara, destek ve kamusal hizmetlere erişim, (3) koronavirüs salgını döneminde çalışma ve yaşam koşullarında değişim, (4) koronavirüs salgını altında mevsimlik gezici tarım işçileri ve çocuklarının ruh sağlığı özelinde deneyimleri, (5) koronavirüs salgını öncesi ve sonrası mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerdeki çocukların eğitime erişimi ve devamlılığındaki değişim ve (6) koronavirüs salgını nedeni ile çocuk işçiliğindeki değişim.

Araştırma ekibi, olası yanıtlama hataları ile hassas veya önyargılı dilden kaçınmak ve geçersiz verileri en aza indirmek amacıyla Ağustos 2020’de bir pilot çalışma gerçekleştirmiştir. Anket, saha çalışması yapılmadan önce bu pilot çalışmaya dayalı olarak revize edilerek son haline getirilmiştir. Ardından araştırmayı gerçekleştirecek anketör ve görüşmeciler için araştırmanın genel çerçevesi, kullanılacak araçlar ve içerikleri, araçların nasıl uygulanacağı, cevapların nasıl kodlanacağı, karşılaşılabilecek ve saha çalışmasını etkileyebilecek olası durumlar ve bunlar karşısında neler yapılması gerektiği, araştırma takvimi ve etik konuları içeren bir oryantasyon programı uygulamıştır. Saha çalışmasının her aşaması bu oryantasyon programında ele alınan konular çerçevesinde ekip lideri tarafından takip edilmiş, anketler belirli bir kontrol ve koordinasyon altında gerçekleştirilmiştir. Derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmeleri ile aktör ve kurum görüşmeleri araştırma uzmanları tarafından gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Türkiye’de mevsimlik gezici tarım işçilerinin sayısına ilişkin resmi rakamlar sınırlı olduğundan, tamamen temsili ve rastgele bir örneklem tasarlamak oldukça zordur. Bundan dolayı, araştırmanın süresi ve bütçe imkanları da göz önünde bulundurularak amaçlı örnekleme yöntemine dayalı olarak örnekleme stratejisi tasarlanmıştır. Örneklemin temel sınırlılıkları

¹⁸ ‘Kan parası’: Kasıtlı veya kazara öldürme veya yaralama durumlarında mağdura veya mağdurun ailesine ödenen maddi tazminat için kullanılan günlük konuşma dili.

¹⁹ Başlık parası: Damat veya ailesi tarafından, para, mülk veya başka herhangi bir biçimde olabilecek bir evliliğin onaylanması için gelinin ailesine yapılan ödeme.

larından biri, bulguların temsil ve genelleme yeteneğinin zayıf olmasıdır. Bu sınırlamanın üstesinden gelmek için çalışma, nitel ve nicel verileri birleştiren bir metodoloji kullanılarak yürütülmüştür. Veri toplama aşamasında katılımcıların gizliliğine ve veri gizliliğine saygı duyulmuştur. Çalışmaya katılanlara veri toplama süreçleri, verilerin nasıl kullanılacağı ve katılımlarının gönüllü olduğu konusunda ön-bilgi verilmiştir.

Araştırmanın saha çalışmalarının gerçekleştirildiği tarihlerde Sağlık Bakanlığı Bilim Kurulu'nun '*Mevsimlik Tarım İşçilerinin Çalışmak İçin Gidecekleri İllerde Covid-19'dan Korunmaya Yönelik Alınacak Önlemler*' kılavuzunda belirtilen uyarılara uygun hareket edilmiştir. Saha çalışması boyunca yüz yüze görüşme yapılan kişilere de maske temin edilmiştir. Saha çalışma ekibine belirli aralıklarla koronavirüs antikor testleri uygulanmıştır. Saha çalışmasının gerçekleştirildiği 3-17 Eylül 2020 tarihleri arasında koronavirüs vakası olduğu haber alınan ve örnekleme dahil olan Tuzla (Adana/Karataş) ve Tabaklar (Adana/Karataş) geçici çadır yerleşim alanlarında araştırma çalışması gerçekleştirilmemiştir.

Anket, tarımsal üretimin yüksek olduğu bir döneme denk geldiği için, hanehalkı üyeleriyle, tarladaki molalarda veya akşam saatlerinde görüşülmüştür. Saha ekibine ana dili Arapça olan iki saha elemanı dahil edilmiştir. Çocukların araştırmaya katılımı konusunda ebeveynlerinden onay alınmıştır. Çocuklarla derinlemesine görüşme öncesinde kısa sohbetler yapılmış, çalışmanın amacı hakkında bilgi verilmiş ve gönüllü katılımları sağlanmıştır. Çocukların kendilerini rahat hissedebilmeleri için ısınma oyunları ve buz kırıcı sorulardan faydalanılmıştır. Araştırma sürecinde koronavirüs salgınına karşı alınan önlemler kapsamında anahtar kişi ve kurum görüşmeleri telefonla ve çevrimiçi gerçekleştirilmiştir.

Önemli bulgular

Temel Demografik Bulgular

Araştırmaya dahil olan 219 hanenin 159'u Türkiyeli ve 60'ı geçici koruma altındaki Suriyeli'dir. 219 hanehalkı temsilcisinin yüzde 38,8'i erkek, yüzde 62,2'si ise kadınlardan oluşmaktadır.²⁰ Türkiyeli erkeklerin yaş ortalaması 42, kadınların 38 ve Türkiyeli tüm katılımcıların genel yaş ortalaması ise 40'tır. Suriyeli erkeklerin yaş ortalaması 41,5, kadınların 37 ve Suriyeli tüm katılımcıların genel yaş ortalaması ise 39,5'dur. Hanehalkı üyeleri ve çocuklar toplam 1561 kişidir ve bunun yüzde 58'i 0-17 yaş arası çocuklardan oluşmaktadır.

Hanehalkı büyüklüğünden yola çıkılarak aile tiplerine dair bir değerlendirme yapılabilir. Klasik yaklaşımda aile tipi haneyi oluşturan bireyler arası akrabalık ilişkilerine dayalıdır ve

20 Bu araştırmanın saha çalışması genellikle sabah saat 10'da başlamış ve akşam saat 19'a kadar sürmüştür. Özellikle saat 17.00 ve öncesinde yapılan görüşmelerde yetişkin erkek hanehalkı temsilcilerinin tarlada, bahçede çalışıyor olmasından dolayı görüşme yapılan kişiler çoğunlukla saha çalışması saatleri içinde çalışmayan veya başka bir nedenle (sağlık, çocuk bakımı vb.) geçici çadır yerleşiminde bulunan kişilerle gerçekleşmiştir. Bu çerçevede cinsiyet dağılımında kadın hanehalkı temsilcisi yönünde bir ağırlık kazanmıştır.

bu çerçevede de aile tipi *geniş* ve *çekirdek aile* olmak üzere temel iki kategoride değerlendirilmektedir.²¹ Bu çalışma, analiz birimi olarak 'hane'yi kullanmakta ve haneyi çalışma sırasında aynı çatı altında yaşayan, aynı yemeği paylaşan ve birlikte hareket eden insanlardan oluşan bir yapı olarak tanımlamaktadır.²²

Yukarıda verilen tanımlara göre, 157 hane (%71,7) anne-baba ve evli olmayan çocuklardan oluşan 'çekirdek aile' şeklindedir. 'Çekirdek aile' formunda bu hanelerin yüzde 26,8'i Suriyeli, yüzde 73,2'si Türkiyeli'dir. Ortalama çocuk sayısı (0-17 yaş) Suriyeli ve Türk hanelerinde sırasıyla yüzde 4,3 ve yüzde 4,2'dir. 219 hanede okul çağındaki (5-17 yaş arası) çocukların oranı yüzde 47,5'tir.

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin ortalama hane büyüklüğü Türkiye genel ortalamasının üzerindedir. Daha önceki çalışmalarla uyumlu olarak bu çalışma, Türkiyeli ve Suriyeli hanelerin ortalama büyüklüğünün yedi kişi olduğunu göstermektedir. En küçük hane iki kişiden, en büyük hane 14 kişiden oluşmaktadır. En çok karşılaşılan haneler altı, yedi ve sekiz kişiliktir. Tüm haneler dikkate alındığında, hane başına 0-17 yaş arası ortalama çocuk sayısı dörttür.

Hanehalkı üyelerinin medeni durumu

Haneyi temsilen görüşme yapılan 219 hanehalkı temsilcisinin yüzde 90,4'ü evlidir. 18 yaş ve üzeri hanehalkı üyeleri arasında evli olanların oranı yüzde 70,8, hiç evlenmemişlerin oranı ise yüzde 26'dır. 18-24 yaş grubunda hiç evlenmemiş oranı yüzde 75,7 iken, bu oran 25-34 yaş grubunda yüzde 7,2'ye düşmekte, 35-44 yaş grubunda ise hiç evlenmemiş kişi bulunmamaktadır. Hiç evlenmemiş erkekler ve kadınlar için ortalama yaş 20, evli kadınlar için 38, evli erkekler için ise 42'dir. Araştırmada 18 yaş altı iki kız çocuğunun 'evli', bir kız çocuğunun ise 'boşanmış' olduğu belirtilmiştir. "Evli" olduğu belirtilen kız çocukları 16, "boşanmış" olduğu beyan edilen kız çocuğu 17 yaşındadır.

21 Ebeveynler, evli ve hiç evlenmemiş çocuklar ve torunlar dâhil olmak üzere birden fazla nesil bir arada yaşadığında "geniş aile" "dikey" olarak kabul edilir; çekirdek aileye çeşitli derecelerde akrabalar dahil edildiğinde 'yatay'; ve farklı çekirdek aileler bir arada yaşadığında "birleşik"tir. 'Çekirdek aile' sadece ebeveynleri ve evli olmayan çocukları içeren tiptir. (https://cdn-acikogretim.istanbul.edu.tr/auzefcontent/19_20_Bahar/sosyolojiye_giris_2/2/index.html, Erişim Tarihi: 1 Kasım 2020)

22 Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2016 yılında yapılan Aile Yapısı Araştırması'nda kullanılan 'hanehalkı' tanımı bu çalışma için de geçerlidir: 'Hanehalkı, aynı konutta yaşayan, birbiriyle akraba olan veya olmayan bir veya birden fazla kişinin bir araya geldiği, temel ihtiyaçları beraber karşılayan evin çekip çevrilmesini birlikte yürüten bir birimdir. (<https://tuikweb.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=21869> Erişim Tarihi: 1 Kasım 2020)

Hanehalkı üyelerinin eğitim durumu

Hanehalkını temsilen görüşülen kişilerin eğitim durumlarına cinsiyet bazında bakıldığında, kadın hanehalkı temsilcilerinde okur-yazar olmama durumunun (yüzde 61,2) erkeklerle göre daha yüksek olduğu görülmektedir (yüzde 23,5). İlkokul mezunu erkeklerin oranı yüzde 30,6, kadınların oranı ise yüzde 10,4'tür. İlkokul sonrası eğitime devam hem erkek hem de kadınlarda bu oran oldukça düşüktür. Erkekler ve kadınlar arasında orta öğretimi ve sonrasına katılım oranı düşüktür.

5-17 yaş arasında toplam 742 çocuk bulunmaktadır (yüzde 50,7 oğlan, yüzde 49,3 kız çocuğu). Okul çağında olan bu çocukların yüzde 46,7'si ilk, orta veya lise eğitimlerine devam etmekte, yüzde 21,5'i hali hazırda okulu terk etmiş ve yüzde 21,6'sı ise okul çağında olmalarına rağmen okula kaydı yapılmamıştır. Okul çağında olup da okula kaydı olmayan çocukların (160 çocuk) yüzde 44'ü Türkiyeli, yüzde 56'sı ise Suriyeli hanelerdendir. Okula kaydı olmayan çocuklar genellikle 5-9 yaş arası grupta toplanmaktadır. Bunun başlıca nedenleri arasında, çocukların okula geç kayıt olmaları ve Suriyeli hanelerin çocuklarının okula erişim problemleri yer almaktadır.

Hanehalkı temsilcileri yapılan görüşmeler, koronavirüs salgınının çocukların okula kayıt ve okulu bırakma oranlarını etkilediğini göstermektedir. Koronavirüs salgını sonucunda özellikle ilkokula başlayacak çocukların kayıtlarının ertelenmesine neden olacağı gözlemlenmiştir. 5-9 yaş grubunda yer alan çocukların (238 çocuk) yarıya yakını (yüzde 44,5) ilkokul öğrencisidir. 10-14 yaş grubunda yer alan çocuklara (317 çocuk) ilişkin veriler incelendiğinde terk oranının yükselmeye başladığı görülmektedir (yüzde 20,5). Geç okul kaydından dolayı bu yaş grubunda ilkokul öğrencisi olarak tanımlanan çocukların oranı ise yüzde 17,7'dir. 10-14 yaş grubunda yer alan çocukların büyük bir bölümü (yüzde 40,1) ortaokula devam eden öğrencilerdir. 15-17 yaş grubu çocukların (317 çocuk) eğitim durumlarının neredeyse yarısı 'okul terk'lerinden oluşmaktadır (yüzde 49,3). Okul terklerinin sıklığı eğitim seviyesi ve yaş grubu incelendiğinde ortaokulun okul terkinin en sık yaşandığı eğitim dönemi olduğu görülmektedir (yüzde 25,7). 15-17 yaş grubunda ise lise eğitimine devam oldukça düşük seyretmektedir (yüzde 15). Genel olarak görüşme yapılan hanelerde yaşayan 5-17 yaş arası çocukların eğitim durumları incelendiğinde Suriyeli haneler içinde yer alan çocukların Türkiyeli yaşlılarına göre daha dezavantajlı oldukları söylenebilir.

Türkiyeli hanelerin ortalama 17 yıldır mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalıştığı görülmektedir. Suriyeli hanelerde ise mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışma süresi ortalama 5,5 yıl olarak tespit edilmiştir. Suriyeli hanelerin yüzde 60'ının 2014 ve 2015 yıllarında Türkiye'ye geldiği göz önüne alındığında bu ailelerin büyük çoğunluğunun göç sürecinde ve göç ettikleri ilk günden itibaren mevsimlik tarım üretiminde çalışmaya başladıkları söylenebilir. Hanehalkının yarısından fazlası mevsimlik göçmen tarım işçisi olarak çalışmakta ve 18 yaşındakilerin yüzde 21'i işsizdir.

Koronavirüs salgını sürecinde ihtiyaçlar ve sosyal desteklere erişim

219 haneden 152'si (yüzde 69), koronavirüs salgınına karşı sağlanan çeşitli desteklerden yararlandıklarını dile getirmiştir. Ayrıca, katılımcılar bu desteğin her çadır yerleşimine ulaşmadığını ve desteklerin mevsimlik tarım işçileri arasında eşit olarak dağıtılmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılara göre temizlik ve hijyen kitleri (yüzde 82,9) sağlanan en yaygın destek şekli olduğu görülmektedir. Görüşülen kişilerin yüzde 10'u çalışma sırasında kendilerine koronavirüs salgınına karşı koruyucu malzemeler sağlandığını belirtmiştir. Sağlanan malzemeler arasında en yaygın olanı yüzde 42,5 ile maskedir. Bunu eldiven, el dezenfektanı, su ve sabun takip etmektedir.

Sunulan hizmet ve yardımlara erişim konusunda bazı engeller yaşandığı da belirtilmiştir. En yaygın sorun yardım ve hizmetlerin sunulduğu saatlerde hanehalkı üyelerinin çalışmak için konakladıkları alanlarda bulunmamasıdır. Bazı hanehalkı temsilcileri, yetkililerin bu tür bir desteği sağlamak için tarım araçlarıyla temasa geçtiğini, ancak araçların bu desteği her zaman adil bir şekilde dağıtmadıklarını bildirmiştir. Araştırma bulguları, mevsimlik gezici tarım işçilerinin, özellikle dil dil engeli olan Suriyeli işçilerin kendi aileleri içinde sosyal dayanışma dışında dayanacak bir mekanizmaya sahip olmadıklarını ve dış dünyayla bağlarını kurarken toplumsal ilişkilerde tarım araçlarının önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

2020 Mart ayı başlangıç olarak belirtilerek görüşülen hanelerin koronavirüs salgını dönümde açığa çıkan ihtiyaçları sorulduğunda gıda desteği ilk sırayı alırken nakit desteği ve işte süreklilik öne çıkan diğer ihtiyaçlar olmuştur. Öte yandan, 219 hanehalkından sadece sekizi çocukların eğitimiyle ilgili ihtiyaçlardan bahsetmiş, bu ihtiyaçlar dile getirilen ihtiyaç listelerinin sonunda yer almıştır.

Koronavirüs salgınının ekonomik etkisi

Mevsimlik gezici tarım işçilerinin tarla ve bahçelerde çalıştıkları için elde ettikleri gelir, koronavirüs salgını boyunca düşüş göstermiştir. 219 hane temsilcisinin yüzde 65'i mevsimlik tarım işçiliği yoluyla elde ettikleri gelirin ya 'azaldığını' ya da 'büyük ölçüde düştüğünü' ve kendileri için alternatif bir gelir yaratma yönteminin bulunmadığını bildirmiştir. Ayrıca, devlet hastanelerinin çoğu pandemi hastanesi²³ ilan edildiğinden, işçilerden kronik sağlık sorunları (kalp hastalığı, diyabet, hipertansiyon, böbrek hastalığı ve KOAH gibi) için tedavi veya ilaca ihtiyacı olanlar ve yüksek risk altında bulunanlar (yaşlılar, hamile kadınlar ve hematoloji veya onkoloji hastaları gibi) sağlık ve ilaç masraflarını kendileri üstlenmek zorunda kalmışlardır.

²³ Türk Tabipler Birliği İzleme Kurulu. (2020), Covid-19 Pandemisi Altıncı Ay Değerlendirme Raporu https://www.ttb.org.tr/yayin_goster.php?Guid=42ee49a2-fb2d-11ea-abf2-539a0e741e38

Her geçen gün artan tedavi ve ilaç ile temizlik ihtiyaçları ve son dönemde mevsimlik gezici tarım işçileri tarafından algılanan gıda fiyatlarındaki aşırı artışlar sonucunda harcamaların hane bütçesi içindeki payı katlanmıştır. Görüşülen 219 hanehalkı temsilcisinin yarısından fazlası bu dönemde sağlık harcamalarının ya *arttığını* ya da *çok arttığını* belirtmektedir. Bu durumun neticesinde haneler önce az da olsa mevcut birikimlerini kullanmaya yönelmişler, sonrasında ise borçlanmaya gitmişlerdir. Görüşülen 219 hanehalkının yüzde 57'si (125 hane) koronavirüs salgını ile birlikte borçluluk durumunun değişmiş olduğunu belirtmiş ve bu hanelerin yüzde 95'i borcunun daha da arttığını ifade etmiştir. Birçok mevsimlik gezici tarım işçisinin ilk defa kullandığı banka kredisi kaybedilen gelirlerin bir kısmını sübvans etmiştir.

Ayrıca saha araştırması, bazı ailelerin koronavirüs salgını öncesinde tarım dışı işlerde çalıştığını ancak şu anda mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalıştığını ve çadır yerleşimlerinde yaşadığını ortaya koyuyor. Koronavirüs salgınından önce bu aileler inşaat, fabrika ve diğer istihdam sektörlerinde çalışarak geçimlerini sağlıyorlardı. Ancak salgın döneminde bu aileler borç para alarak ailelerini Adana'ya çadır yerleşimine taşıdılar ve parayı geri ödemek için çocuklarıyla birlikte tarla ve bahçelerde çalışmaya başladılar. Örneğin, böyle bir aile, bir eşin akrabası olan bir tarım aracısı için çalışmayı seçmiştir. Aile, çadırdaki veya çadır yerleşiminde "kendilerini güvende hissetmediklerini", ancak "mevcut şartlar altında şehirde" kalamayacaklarını itiraf etti. Bu ve bunun gibi aileler için, derinlemesine görüşmeler, akraba (tarım aracısı) bağlantısıyla, mevsimlik gezici tarım işçiliğinin hane için geçici bir güvenli alan sağladığını ortaya koydu. Aileler bu hareketi geçici olarak görüyor; ancak uluslararası örnekler, ekonomik krizlerin hassas gruplarda kalıcı sosyolojik değişikliklere yol açtığını göstermektedir.²⁴

Derinlemesine görüşmeler ayrıca mevsimlik gezici tarım işçilerinin hanelerinin tipik olarak altın cinsinden borçlandığını ve salgın yaygınlaşmadan önceki Türk Lirası (TL) borçlarının karşılığının altındaki artıştan dolayı arttığını ortaya koymaktadır. Hanelerin birçoğu, tarlalara veya bahçelere ulaşım, çadır malzemeleri ve erzaklar için borçlanmaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin yüzde 88'inin bütçelerindeki gıda harcamalarının salgından dolayı arttığı görülmektedir. Derinlemesine görüşmeler, yedi kişilik bir aile için, hanehalkının gıda harcamasının bir önceki yıla göre yüzde elli arttığını göstermektedir.

Katlanmış borç yükleri; finansal kaynaklara erişimin kısıtlılığı ve gelecekteki finansal gelirlere olan güvenin aşınması neticesinde mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin geçmişten günümüze uzanan ekonomik kırılganlıkları artmış ve dirençleri kırılmıştır. Derin yoksulluk, kronik borçluluk ve beklentilerin olumsuzluğu içinde hane içerisindeki emek arzının artırılması ihtiyacı, okulların uzaktan eğitime geçmesi ve sosyal destek mekanizmalarının darlığı ile birleşerek koronavirüs salgını döneminde çocukların daha uzun (intensive margin) ve küçük yaşlarda (extensive margin) çalışmaya itilmesi pratiği ve riski ile sonuçlanmıştır.

24 Millar, K.M. (2018), *Reclaiming the discarded: Life and Labour on Rio's garbage dump*, Durham: Duke University Press, s.3-4. -Örneğin Rio de Janeiro'nun eteklerinde, 'katador' olarak bilinen yaklaşık iki bin serbest çalışan işçinin geri dönüştürülebilir malzemeler topladığı geniş bir çöplük olan Jardim Gramacho'da yapılan etnografik bir araştırma işçilerin ekonomik büyüme ve kriz döngüsü içerisinde çöplükten kurtulup, daha sonra başka bir alternatifleri olmadığı için tekrar çöplüğe geri döndüklerini göstermiştir.

Koronavirüs salgınının sağlık hizmetlerine erişim üzerindeki etkisi

Koronavirüs salgınında mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin artan harcamalar ve koronavirüs salgını tedbirleri doğrultusunda sağlık sistemlerine erişimlerdeki değişim ile söz konusu alanlardaki hizmetlere erişimleri de incelenmiştir. Buna göre, koronavirüs salgını kapsamında alınan tedbirler nedeniyle sağlık sistemlerine erişimde sorunlar yaşandığı görülmektedir. Bununla birlikte işgücü kaybını giderecek maddi imkanlardan yoksun olan hanelerin yaşam ortamına virüs taşıma endişesi ile ihtiyaç duydukları sağlık hizmetlerini de erteleme eğiliminde oldukları görülmektedir.

Görüşülen hane halkı temsilcilerinin yüzde 60'ı (131 hane) koronavirüs salgını sırasında sağlık hizmetlerine (tedavi, fizik muayene ve ilaçlar) erişimde herhangi bir sorun yaşamadığını belirtmiştir. Koronavirüs salgını döneminde sağlık hizmetlerine erişimde herhangi bir sorun yaşanmamasının genel sebebinin hâlihazırda mevsimlik gezici tarım işçisi hanelerin normal şartlar altında da bu hizmetleri çok sık almamaları ya da söz konusu hizmetler konusunda yeterli ölçüde bilgi sahibi olmamalarıdır. Derinlemesine görüşmeler sırasında, katılımcılar “sağlık kuruluşlarına ulaşım için araç bulmakta zorlandıklarını”, “randevu alamadıklarını”, “ilaç alacak paraları olmadığını” ve “virüsü çadırlarına taşımaktan” korktuklarını belirtmişlerdir.

Kurum görüşmeleri bulgularına göre bu dönemde karantina önlemleri kapsamında Göçmen Sağlık Merkezleri'ne ve birinci basamak sağlık hizmetlerine erişim konusunda sorunlar yaşandığı ve çadır yerleşim alanlarında yaşayan mevsimlik göçmen tarım işçilerinin şehir merkezlerinde hastanelere başvurmuyor olmaları nedeniyle sağlık hizmetlerine erişim konusunda da güçlükler yaşandığı görülmektedir. Ayrıca, mevsimlik gezici tarım işçilerinin gün boyu tarla/bahçede çalışıyor olmaları ve kamu kurumlarının da mesai saatlerinin tarla/bahçede çalışma saatlerine denk gelmesi sebebiyle kamu kurumlarının mevsimlik gezici tarım işçilerine ulaşma konusunda güçlükler yaşadığı da görülmektedir.

Koronavirüs salgınının çocukların eğitime erişimine etkisi

Mevsimlik gezici tarım işçisi haneler yoğunluklu olarak mart ve nisan aylarında ikamet ettikleri şehri terk ederek mevsimlik tarım işinin bulunduğu bir başka yerleşim yerine genellikle tüm hane halkı ile birlikte göç etmektedirler. Her yıl hanesiyle birlikte tarım işçiliği için göç sürecine katılan yüzbinlerce çocuk, eğitim yılı sona ermeden ayrıldıkları okullarına, ancak okullar açıldıktan bir süre sonra geri dönebilmektedir. Söz konusu yaşam ve çalışma döngüsü nedeniyle, çocukların eğitiminin büyük ölçüde aksadığı ve kız çocukları başta olmak üzere pek çok çocuğun eğitime katılma ve/veya devam konusunda sorunlar yaşadığı açıktır. Koronavirüs salgını bu grup için yaşam koşullarını biraz daha zorlaştırmış ve salgın ile uzun vadede çocuk işçiliği vakalarında daha büyük bir artış riski oluşmuştur.

Araştırma sonuçları, görüşülen hanelerdeki çocukların çoğunun (yaklaşık yüzde 70, 152 hane) salgından önce en az belirli bir süre okula gittiğini göstermektedir. Eğitimlerine de-

vam eden çocukların salgın öncesinde mevsimlik göç nedeniyle okul değiştirme, akran zorbalığı ya da akademik başarısızlık gibi nedenlerle zorluk yaşadıkları görülmektedir. Salgın öncesinde yaşadıkları zorluklara rağmen eğitimlerine devam eden çocukların sadece yüzde 11'inin uzaktan eğitimi takip edebildikleri, yüzde 29,8'inin ise salgın ile birlikte oluşan zorunluluklar nedeniyle çalışmak zorunda kaldığı görülmektedir.

Sınırlı teknolojik bir altyapı ve donanım eksikliğine dayanan uzaktan eğitim, çadır yerleşimlerinde bulunan çocuklar için imkânsız değilse de daha zor olmuştur. Çalışma, söz konusu hanelerdeki çocukların geçici çadır yerleşim yerindeki genel dinamikler (elektrik ve internet altyapısı sorunları vb.), televizyon, bilgisayar ve akıllı telefon gibi uzaktan eğitimin temel gereklilikleri olan ihtiyaçları karşılayabilecek koşullara sahip olmadığını göstermektedir.

Uzaktan eğitime devam edebilen çocukların ise sadece Eğitim Bilişim Ağı (EBA) TV ile sınırlı olan uzaktan eğitim deneyimlerinin anlamlı bir öğrenme sürecinin gerçekleşmesi için yeterli olmadığı açıktır. Bunun yanı sıra özellikle mevsimlik gezici tarım işçileri gibi kırılgan gruplarda acil ve kriz dönemlerinde daha çok hissedilen sosyal ve duygusal destek ihtiyacının göz ardı edilerek, merkezîyetçi bir politika ile sadece akademik destekle sınırlı tutulması önemli bir eksiklik olarak dikkat çekmektedir. Araştırma kapsamında görüşülen ailelerin koronavirüs salgını döneminde çocuklarını okula gönderme konusunda tedirgin ve isteksiz oldukları görülmüştür. Maddî imkansızlıklar ve çadır ortamının koşulları göz önünde bulundurulduğunda salgının okuldan çadır ortamına buluşması riski sağlık güvencesinin olmaması gerçekliği ile birleştiğinde, maddî yoksunluk ve yoksulluk içerisinde 'çalışmak' dışında bir alternatifi olmayan aileler için oldukça önemlidir. Bu nedenle salgın öncesinde halihazırda çocukları eğitime devam eden ailelerin yüzde 21'i olası bir vaka ile baş edebileceklerini düşünmedikleri için okullar yüz yüze eğitime başlasa bile çocuklarını okula göndermemeyi düşünmektedir.

Eğitime erişimi sağlanamayan çocukların koronavirüs salgınının ve uzaktan eğitim sürecinin uzaması ile birlikte eğitimden tamamen koparak okul dışı kalmaları önümüzdeki birkaç senenin temel sorunları olarak karşımıza çıkacaktır. Bu durumun okul dışı kalan çocukların sayısının dolayısıyla da çocuk işçiliğinin artmasına neden olacağı düşünülmektedir.

Koronavirüs salgınının ruh sağlığına etkisi

Araştırma kapsamında elde edilen nitel ve nicel bulgular salgının mevsimlik gezici tarım işçilerinin ruh sağlığına etkisinin sosyal, ekonomik ve çevresel koşullar arasında bir etkileşimin sonucu olduğu yönündeki literatürdeki görüşleri desteklemektedir. Koronavirüs salgını dönemindeki belirsizliklerin çok olması, aile ve arkadaşlarla yeteri kadar zaman geçirilememesi ve koronavirüs salgını konusundaki bilgilendirmelerin yetersizliği mevsimlik gezici tarım işçileri üzerinde psiko-sosyal etki bağlamında çeşitli olumsuz sonuçlara neden olmuştur.

Tarım işçilerinin salgın döneminde tanımadıkları ana stres kaynakları ise maddî zorlanmalar, çalışma koşullarındaki değişiklikler, hastalanma korkusu ve hizmetlere erişimde yaşanan güçlüklerdir. Salgın ile birlikte gelişen iş ortamına yönelik stres kaynakları, iş yükünün

artması, çalışma ortamında hijyen kurallarının sağlanmaması, iş belirsizliği ve işsizlik korkusu olarak tespit edilmiştir. Tarım işçilerinin tarlada/bahçede çalışan çocuklarında ise aynı şekilde çalışma ortamında güvenlik ve hijyen önlemlerinin yeterli olmaması, fiziksel çalışma koşulları ve işin zorluğu, işin belirsizliği konularının stres kaynağı oluşturduğu görülmüştür. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin koronavirüs salgını döneminde en yoğun yaşadıkları duygular ise endişe, sabır, mağduriyet hissi ve güçsüzlük olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca tarım işçilerinde yaygın olarak umutsuzluk ve çaresizlik hissi yaşandığı görülmüştür. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin yüzde 75,8'i kendilerini genel olarak gergin ve/veya sinirli hissettiklerini belirtmiştir.

İşçilerin yüzde 62,6'sı bu dönemde ruh sağlığının daha kötü hale geldiğini düşünmektedir. Sorunlarla baş etme konusunda derinlemesine görüşmelerde yetişkin mevsimlik gezici tarım işçileri için 'sabretmek', çocuklarda ise 'sessizlik' vurguları hem yetişkinlerde hem de çocuklarda zaten var olan duygusal/psikolojik zorlanmaların arttığına işaret etmektedir.

Araştırmaya katılan mevsimlik gezici tarım işçilerinin koronavirüs salgını döneminde bir ruh sağlığı uzmanı ile görüşmeye ihtiyaç duyduğunu belirtenlerin, bu dönemde ruh sağlığı hizmetlerine erişimi çok düşük bir orandadır. İşçilerinin sadece yüzde 3,7'si bu dönemde bir ruh sağlığı uzmanı ile görüştüğünü belirtmiştir. Diğer taraftan işçilerin yüzde 74'ü nereden/kimden destek alacağını bilmediğini belirtmiştir. Bu oranların araştırıldığı derinlemesine görüşmelerde damgalanma korkusu ön plana çıkmış; damgalanma ve toplumun ruh sağlığı bozukluklarına bakış açısının hizmetlere erişim konusunda davranışlara da yansıdığını göstermiştir.

Genel psiko-sosyal risk etmenlerinin değerlendirilmesinde var olan ekonomik zorluklar, çadır yerleşkelerinde izolasyon sorunları, tarım işçilerinin yaptıkları işin değer görmediğini hissetmesi ve kendilerini bulundukları toplumun bir parçası gibi hissetmemeleri, hizmetlere erişim konusundaki zorluklar koronavirüs salgını öncesi dönemde de tarım işçilerinin çalışma hayatındaki risk faktörleri olduğu görülmüştür. Koronavirüs salgınının bir sonucu olarak, bu psiko-sosyal risk faktörlerinin artacağı düşünülmektedir.

Koronavirüs salgınının çocuk işçiliğine etkisi

Araştırma kapsamında koronavirüs salgınının çocuk işçiliğini nasıl etkilediğini ortaya koymak için görüşülen hanelerde çalışan çocukların sayısı 2019 ve 2020 yılları için karşılaştırılmış ve yaklaşık yüzde 10'luk bir artış tespit edilmiştir. Görüşülen 219 haneden yüzde 32,4'ü (71 hane) koronavirüs salgını ile birlikte çalışmaya başlayan çocukları olduğunu belirtmiştir. Uzaktan eğitime geçmesi ve çadır yerleşim alanlarının uzaktan eğitimi takip etmek konusunda yeterli altyapıya sahip olmaması ile birlikte hane gelirlerinde azalma ve harcamaların artması aileleri tarafından çalışabilir yaşta görünen çocuklar için tarla ve bahçelerde çalışmayı tek seçenek haline getirmiştir.

Görüşülen hanelerde 5-17 yaş grubunda olup, eğitime devam eden çocukların çalışma durumlarına bakıldığında yüzde 35,2'sinin mevsimlik gezici tarım işçiliği yaptığı görülmektedir. İlkokul öğrencileri arasında çalışma oranı düşük olmakla birlikte eğitimde kademe ilerledikçe artmaktadır. Araştırma kapsamında tarımsal üretimde çalışan çocuklar en yoğun olarak 15-17 yaş grubundadır. Görüşülen hanelerin bazıları özellikle 12-13 yaş altındaki çocukların 'dayanaksız, güçsüz' oldukları için ya da 'tarım aracısının ve/veya tarla/bahçe sahibinin' izin vermemesi nedeniyle çalışmadığını söylemektedir.

Çocukların neden çalıştığına ilişkin olarak 'çocukların para kazanmasına ihtiyaç duyulması' ve 'çocukların yapacak başka bir şeyi olmaması' kapsamında sınıflandırılacak seçeneklerin toplam cevapların yüzde 84'ünü oluşturduğu görülmektedir. Diğer soruda en yüksek oranda tercih edilen şıkların dağılımı ise 'Düşük aile geliri nedeniyle çalışmak zorunda olması/ aile gelirine destek sağlaması' (yüzde 37), 'Düşük aile geliri nedeniyle okul masraflarını karşılayamama durumu' (yüzde 19) ve 'Ev işlerinde çalışma (kardeş bakımı, yaşlı bakımı, yemek vb.) zorunda olması' (yüzde 9) şeklindedir.

Bu veriler değerlendirildiğinde çocukların çalışmasının temel nedeni ekonomik olmakla birlikte çocukların eğitime erişim sağlayamamasının çalışmalarını kolaylaştıran bir etken olduğu söylenebilir. Diğer yandan çocukların kazanacağı gelire neden ihtiyaç duyulduğunun da anlaşılması müdahale alanlarının ve olası desteklerin belirlenmesi açısından önemlidir. Bu minvalde ailelerin halihazırda ekonomik yetersizliği ve eğitime erişimde yaşanan sorunların koronavirüs salgının yarattığı sosyal ve ekonomik problemlerle bir araya gelmesi orta ve uzun vadede mevsimlik tarımsal işlerde çocuk işçiliği sorununu derinleştirecektir.

Görüşülen hane halkı temsilcileri çok büyük oranda çocuklarının da kendileri gibi ileride mevsimlik gezici tarım işçisi olarak çalışacaklarına inanmaktadır. Hangi koşullar sağlanırsa çocukların mevsimlik tarım işçisi olarak çalışmak durumunda kalmayacağına dair yöneltilen soruya verilen cevaplarda çocukların okula devam etmesi haneler açısından dile getirilen ilk çözüm önerisidir. Aileler, çocukların öncelikle eğitime katılmasının (devlet yardımı ya da ebeveynlerin asgari ücretli bir iş bulması gibi) maddi şartları sağlanırsa, çocuklar eğitimlerini tamamlar ve güvenceli bir işe olanak verecek meslek edinebilirlerse bu döngüden çıkabilecekleri düşünülmektedir. Bu çerçevede koronavirüsün dezavantajlı toplumsal gruplara dahil çocukların zayıf eğitim bağlarını onarlamayacak bir şekilde koparma ihtimali özellikle dikkate alınarak, bu hanelerin eğitime duydukları inancı güçlendirecek politikalar özenle hayata geçirilmelidir.

Koronavirüs salgınının en temel sonucu mevsimlik gezici tarım işçileri ve çocuklarının uzun yıllardır yaşamakta olduğu sorunların derinleşmesi ve kırılganlıkların daha da görünür olmasıdır. İnsan onuruna yakışmayan çalışma ve yaşam koşulları, eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlere erişimde yaşanan güçlükler, yeterli ve etkili sosyal koruma ve sosyal içerme müdahalelerinin eksikliği ve/veya erişimdeki sıkıntılar koronavirüs salgınının yarattığı sosyal ve ekonomik dengesizlikleri mevsimlik gezici tarım işçisi haneler için baş edilmesi çok daha zor hale getirmektedir.

Politika önerileri

Araştırma bulguları açıkça göstermektedir ki mevsimlik gezici tarım işçileri, aileleri ve çocuklarının uzun zamandır göz ardı edilen ya da kısmi çözümlerle üstesinden gelinmeye çalışılan mevcut yaşam ve çalışma koşulları koronavirüs salgını gibi tüm toplumu ve farklı sektörleri aynı zamanda etkileyen bir sağlık krizi karşısında var olan kırılganlıkları arttırmaktadır. Mevsimlik gezici işçiler ve ailelerinin (a) çalışma ve (b) yaşama koşulları ve (c) çocuklarına ilişkin sorunları böyle bir çerçeveden birbiriyle ilişkili olarak değerlendirilmelidir. Bu kapsamda rol ve sorumluluğu olan kurumların program ve projeleri, rutin uygulamalarının sonuç verecek politikalara dönüşmesi açısından (i.) düzenleme, (ii.) izleme, (iii.) destekleme ve (iv.) güçlendirme olarak dört süreç birbirine dayalı olarak gerçekleştirilmelidir.

Bu genel çerçeve içerisinde araştırma raporu yedi alanda politika ve uygulama önerileri sunmaktadır:

Sosyal koruma ve yardım mekanizmalarının etkili kullanılması ve izlenmesi; alınan sosyo-ekonomik önlemler, 'hanelere tek seferlik nakit desteği'²⁵, işverenler ve esnaf için 'kredi ödemelerinin ertelenmesi' gibi tedbirleri ve çalışanlar için 'işsizlik ödeneği', '3 ay süre ile işten çıkarılmama' ve 'kısa çalışma ödeneği' gibi önemli düzenlemeleri kapsamıştır. Ancak, bu düzenlemelerin sosyo-ekonomik desteğe ihtiyaç duyan tüm haneleri kapsayamadığı söylenebilir. Kayıt dışı çalışanlar, kendi hesabına çalışanlar ve ücretsiz aile işçilerinin bu önlemlerden yararlanma oranının düşük kalma riski mevcuttur. Mevsimlik gezici tarım işçisi aileler için de bu durum geçerlidir. Koronavirüs salgınında, mevsimlik tarım işçisi haneler mevcutta ulaştıkları sosyal yardım ve desteklerin yanı sıra farklı kurumlardan da çeşitli destekler almıştır. Ancak bunlar daha çok tek seferlik olmuş ve belirli bir düzende gerçekleşmemiştir. Çocuklar açısından şartlı eğitim ve sağlık destekleri öne çıkan sosyal destekler olmuştur. Bu çerçevede hanelerin kırılganlıkları ve yoksullukları dikkate alınarak bu tür sosyal destekler çeşitlendirilmeli ve arttırılmalıdır. Özellikle gezici olma hali bazı sosyal desteklerin tarım işçilerine ulaşmasına engel teşkil etmektedir. Sosyal yardım ve desteklerin mevsimlik tarım işçilerinin hareketliliği göz önünde bulundurularak daha esnek ve kolay ulaşılabilir bir yapıya kavuşması için savunuculuk çalışmaları yapılmalı ve tarım işçiliğinin doğasına uygun mekanizmalar için kamu, sivil toplum kuruluşu (STK) ve uluslararası kuruluşların bu konuda birlikte çalışması sağlanmalıdır.

Kriz ve salgın döneminde çalışma ilişkileri, iş sağlığı ve güvenliği; Bilindiği gibi tarımsal üretimde işgücünün çok büyük kısmı kayıt dışıdır ve iş kanunu kapsamı dışındadır Aynı zamanda

²⁵ Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından Salgın Sosyal Destek programı kapsamında üç faz halinde doğrudan gelir desteği yapılmıştır. İlk iki fazda 1000 TL ve son fazda ise 1100 TL başvuru yapan hanelere verilmiştir. Her üç fazda da gelir desteği tek seferlik olmuştur. Gelir desteği fazlarından herhangi birinde başvurusu kabul edilenler diğer fazlardan yararlanmamaktadır. Aynı haneden birden fazla kişinin başvurması durumunda gelir desteği başvuranlardan sadece birisine verilmiştir. (<https://www.sesob.org.tr/pandemi-sosyal-destek-programi-ile-1000-tl.html>). Hane büyüklükleri Türkiye ortalamasının üzerinde olan mevsimlik gezici tarım işçisi haneler için bu desteğin ne kadar etkili olduğu tartışmalıdır.

iş sağlığı ve güvenliği uygulamaları genellikle hayata geçmemektedir. Bu nedenle tarımsal üretimde kayıt dışı istihdam edilenler çalışma haklarından yararlanamamaktadırlar. Kriz ve salgın çalışma koşullarını daha da olumsuz etkilemektedir. Güvencesiz ve kötü çalışma koşullarında çalışan ve geçici çadır yerleşimlerinde yaşayan mevsimlik gezici tarım işçilerinin iş sağlığı ve güvenliği kapsamında risk ve tehlikelerin analizleri yapılmalı, bu analiz sonuçlarına göre çalışma ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi sağlanmalı, nakdi ve ayni destekler buna göre verilmeli, hizmet sunumları bu verilere göre planlanmalıdır. Tarım işçileri iş kazaları ve meslek hastalıklarına karşı koruma kapsamına alınmalı, mesleki risk ve kazalara karşı sigorta veya sosyal güvenlik rejimine dahil edilmesi için bakanlık, meclis düzeyinde girişimlerde bulunulmalıdır. Bu çerçevede tarım araçlarının kapasiteleri arttırılarak bu konuda daha etkili izleme, denetleme ve kayıt altına alma konularında rol oynamaları sağlanmalıdır.

Yaşam ortamlarının güvenliği, iyileştirilmesi ve çevre koruma; Mevsimlik gezici tarım işçileri ve onların çocukları genellikle kendi imkanlarıyla kurdukları; tarla/bahçe veya sulama kanalı kenarında bulunan geçici çadır yerleşimlerinde naylon veya plastik brandadan imal edilen çadırlarda konaklamaktadırlar. Ayrıca kamu kurumları tarafından tahsis edilen geçici barınma mekanları da mevcuttur. Bu yaşam alanları başta çocuklar olmak üzere burada yaşayan tüm insanlar için uygun değildir. Koronavirüs salgınıyla mevcut fiziksel şartların yetersizliği daha görünür olmuş ve riskler büyümüştür. Geçici çadır yerleşimlerine dair iklim ve tarımsal üretim koşulları dikkate alınarak kamu, özel sektör, meslek örgütleri ile birlikte katılımcı yöntemlerle tüm hizmetlerin sunulduğu yerleşim modelleri geliştirilmeli, insana yakışır yaşam koşullarına dair standartlar ortaya konulmalıdır. Koronavirüs salgını kapsamında bu yerleşimlerin düzenli dezenfektasyona tabi tutulması için belediye, sağlık il/ilçe müdürlüğü, kaymakamlıklar nezdinde girişimde bulunulmalı, bu alanlar da tıpkı bir mahalle gibi temel hizmetler kapsamına alınmalıdır.

Eğitim hizmetlerinin sağlanması; Mevsimlik gezici tarım işçisi ailelerin çocuklarının koronavirüs salgını öncesinde de eğitime katılım, devam ve nitelikli eğitim alma konusunda önemli sorunları olduğu bilinmektedir. Koronavirüs salgını sürecinin bu durumu daha da derinleştirdiği ve çocukların eğitimden daha fazla kopmalarına yol açtığı görülmektedir. Koronavirüs salgını döneminde eğitime erişim ve katılım konusunda geçici çadır yerleşim alanlarında öğrenciler için uzaktan eğitim yeterli olmamıştır. Gerek altyapı problemleri gerekse uygun araçlara sahip olmama bu durumun nedenlerinden birkaçıdır. Bu çerçevede çocukların eğitime erişimlerini sağlayacak uygun araçlar ve hizmetler tesis edilmelidir. Çocukların koronavirüs salgını boyunca eğitim çerçevesinde geri kaldıkları konu alanları belirlenip, bu çocukların yüz yüze eğitime yeniden adaptasyonu sağlanmalıdır. Söz konusu çocukların akademik olarak desteklenmelerinin yanı sıra, hali hazırda var olan ve salgın döneminde de derinleşen sosyo-duygusal²⁶ ihtiyaçlarını gidermeye yönelik rehberlik hizmetleri de verilmelidir.

²⁶ Puerta, Maria Laura Sánchez, Alexandria Valerio, and Marcela Gutiérrez Bernal. "Definitions: What Are Socio-Emotional Skills?" In Taking Stock of Programs to Develop Socioemotional Skills: A Systematic Review of Program Evidence, 15-23. The World Bank, 2016. http://dx.doi.org/10.1596/978-1-4648-0872-2_ch3

Farkındalık yaratma ve bilgilendirme çalışmaları; Araştırma bulguları Türkiyeli mevsimlik gezici tarım işçilerinin ve özellikle Suriyeli işçilerin sahip oldukları sosyal hakları yeterince bilmedikleri ve kullanamadıklarını ortaya koymaktadır. Mevsimlik gezici tarım işçilerinin çalışma ve yaşam koşullarına dair farkındalık kampanyalarının toplumun genelinde mevsimlik gezici tarım işçileri ile ilgili önyargıları kırmak, sosyal içermeyi güçlendirmek bakımından önemlidir. Sosyal dışlanma konusunda eğitsel içerikler geliştirilmeli, öğretmenlere ve okul yöneticilerine yönelik eğitimler ve farkındalık çalışmaları yapılmalıdır. Tüm bu çalışmalarda koronavirüs salgınının etkilerine ve çözümlerine öncelik verilmelidir.

Kurumsal kapasitenin ve yerelde uygulanmaya uygun koordinasyon mekanizmaların geliştirilmesi; Mevsimlik gezici tarım işçisi aileler ve onların çocuklarına yönelik birçok kurum ve kuruluşun mevzuattan kaynaklanan rol ve sorumlulukları bulunmaktadır. Ayrıca gönüllü olarak hak veya yardım temelli çalışmalar yapan sivil toplum kuruluşları da söz konusudur. Mevsimlik gezici tarım işçisi aileler ve çocuklarının hareketliliğini belgeleyecek, onlara geçerli, uygun ve maliyet etkin hizmet sunmak amacıyla kullanılacak e-METİP veri tabanı iyileştirilmelidir. Mevsimlik tarımsal üretimde çocuk işçiliği ile mücadelede rol ve sorumluluğu bulunan yerel ve ulusal kurumların (belediyeler, MEB, ÇSGB, meslek kuruluşları, STK'lar, özel sektör vb.) planlama, uygulama ve izleme çalışmaları konusunda bilgilendirilmesine, kurumsal kapasitelerinin geliştirilmesine yönelik faaliyetler önceliklendirilmelidir. Koronavirüs salgını dönemindeki dijital dönüşüm imkân ve faaliyetleri fırsat olarak görülerek ilgili kurum ve kuruluşlar arasında iş birliğini artırmaya yönelik dijital platformlar kurulmalıdır.

Özel sektörle iş birliği; Tarımsal üretimde özel sektör üretim sürecinin ilk adımı olan tarla ve bahçe düzeyinden mamül ürünün piyasaya sunulmasına kadar tedarik zincirinde bulunan tarla, bahçe sahipleri, onların üyesi olduğu ziraat odaları, tarım aracıları ve onların örgütleri, ürün pazarlayan firmalar, ticaret ve sanayi odaları, ticaret borsaları, mamül ürün işleyen ve piyasaya sunan firmalar ve onların meslek örgütlerini kapsamaktadır. Bu nedenle başta çocuk işçiliğiyle mücadelede olmak üzere mevsimlik gezici tarım işçilerinin ücret, yaşam ve çalışma koşullarının iyileştirilmesi, çocuklar için güvenli ortamlar sağlanması ve gençlerin mesleklendirilmesine kadar bir dizi faaliyet çerçevesinde özel sektör ile iş birliği yapılmalı, deneme, model geliştirme ve yaygınlaştırma çalışmaları gerçekleştirilmelidir.

KALKINMA
ATÖLYESİ

unicef
her çocuk için